

УДК 796.325

**ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ ВОЛЕЙБОЛІСТІВ
ВИСОКОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ****Діана МІЩУК, Олександр ЧЕРЕВИЧКО***Національний технічний університет України
«КПІ ім. Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна,
e-mail: diana.mischuk9@gmail.com*

Анотація: *Мета:* вивчити властивості індивідуально-типологічного стилю волейболістів високої кваліфікації. *Методи дослідження:* теоретичний аналіз та узагальнення даних наукової та методичної літератури, бланкові методики апаратно-програмного комп'ютерного комплексу «Мультипсихометр-05». У дослідженнях взяли участь гравці команди вищої ліги «Локомотив» м. Києва, члени збірних чоловічих і жіночих команд з волейболу НУФВСУ, НТУУ «КПІ», НАУ. Усього 67 осіб (39 чоловіків і 28 жінок) віком 17–22 роки з кваліфікацією – I розряд, КМС і МС. *Результати:* виявлено, що волейболісти демонструють оптимальний рівень актуального психічного стану, стабільність і врівноваженість гармонічності особистості та за всіма показниками анкети оцінювання вольового самоконтролю вся група волейболістів високої кваліфікації демонструє середні значення.

Ключові слова: волейбол, індивідуально-типологічні особливості, вольовий самоконтроль, актуальний психічний стан.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Основна мета сучасного спорту – підготовка висококваліфікованих спортсменів. Результативність спортсмена, безсумнівно, пов'язана з якістю тренувального процесу. Але, окрім нього існують й інші чинники, серед яких індивідуальні особливості спортсмена є одними з найбільш значущих. Найбільш значущими психофізіологічними факторами, що впливають на успішність спортивної діяльності, є індивідуально-типологічні особливості людини у зв'язку з їх генетичною обумовленістю [12].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Більшість досліджень з проблеми індивідуального стилю діяльності спортсменів спрямовані на вивчення особливостей діяльності в екстремальних умовах, тому що саме такі ситуації найбільшою мірою створюють передумови для прояву і формування всіх компонентів індивідуального стилю, зокрема індивідуально-типологічних особливостей [10]. Практично всі прикладні роботи з досліджень стилів діяльності належать до психології праці, інженерної, авіа-, космічної, військової психології. У психології спорту дослідження зосереджені в основному на його елітних формах, тобто в спорті вищих досягнень [6]. Високий рівень активності сприяє вищим творчим проявам індивідуальності. Професійна діяльність, пов'язана з екстремальними ситуаціями, сприяє прагненню індивіда висловити свої можливості оригінальними способами вирішення [7]. За найбільш повним визначенням Є.О. Клімова, індивідуальний стиль діяльності – це індивідуально-своєрідна система психологічних засобів, до яких свідомо чи випадково вдається людина з метою найкращого врівноважування своєї типологічно обумовленої індивідуальності з предметами, зовнішніми умовами діяльності [2]. Індивідуальний стиль діяльності проявляється різноманітно: в практичних способах дії, у прийомах організації психологічної діяльності, в особливостях реакції і психологічних процесах. Таким чином, можна стверджувати, що індивідуально-типологічні властивості як компонент індивідуального стилю діяльності становлять собою індивідуально обумовлені способи дій людини, що врівноважують його діяльність із зовнішніми впливами навколишнього середовища. Ці способи дій визначаються специфічним поєднанням здібностей і генотипом обумовленої схильності людини до певного стилю поведінки в складних ситуаціях. Адекватна поведінка

в умовах екстремальної (зокрема, спортивно-змагальної) діяльності здійснюється не тільки на рівні усвідомленої поведінки, а й на рівні неусвідомлених способів дій, сукупність яких формується в процесі онтогенезу на базі своєрідного поєднання властивостей вищої нервової діяльності [11, с. 7–10, 5]. Однак серед опрацьованої літератури ми не знайшли прикладів застосування методик з вивчення індивідуально-типологічних особливостей у волейболі. Широко представлені дослідження в індивідуальних видах спорту, зокрема боротьбі, боксі [3, 4].

Роботу виконано за планом НДР Національного технічного університету ім. Ігоря Сікорського України в м. Києві.

Мета дослідження – вивчити властивості індивідуально-типологічного стилю волейболістів високої кваліфікації для всієї групи волейболістів та окремо для чоловіків і жінок.

Завдання дослідження:

- визначити актуальний психічний стан волейболістів високої кваліфікації за тестом кольорових виборів;
- проаналізувати властивості особистості волейболістів високої кваліфікації;
- вивчити рівень розвитку волювільної саморегуляції волейболістів високої кваліфікації.

Методи та організація досліджень. Для вивчення індивідуально-типологічних особливостей волейболістів високої кваліфікації були застосовані тести апаратно-програмного комп'ютерного комплексу «Мультипсихометр-05».

Визначення актуального психологічного стану волейболістів високої кваліфікації проводилося за допомогою тесту кольорових виборів (ТКВ), який є адаптованим варіантом тесту М. Люшера (1960). У дослідженнях застосовано 2 режим апаратного тесту – «метод парних порівнянь». У цьому режимі кожен колір пред'являється попарно з кожним з решти 7 кольорів, і завдання випробуваного зводиться до здійснення простого бінарного вибору – натисканням на відповідну (ліву чи праву) клавішу.

За допомогою тесту визначали показники актуального психічного стану: працездатність, втома, тривога [1], відхилення від аутогенної норми (ВАН), ексцентричність, концентричність, вегетативний коефіцієнт гетерономність, автономність [7, 6].

Властивості особистості волейболістів високої кваліфікації визначалися за допомогою бланкової методики ІТО+, яку розробив провідний фахівець в галузі психодіагностики особистості Л. М. Собчик, та доповнили згодом К. В. Сугоняєв і В. О. Іноземцев. В анкету ІТО+ включено 19 показників, які характеризують всі рівні індивідуально-типологічних особливостей: біологічні і характерологічні структури та рівень соціальної активності. До основних шкал належать тривожність, стеничність, спонтанність, сенситивність, ригідність, лабільність, інтроверсія, екстраверсія, до двох контрольних – нещирість та атипичність відповідей, дезадаптивні – дезадаптація, агресія, депресія; синтетичні характеристики – лідерство, соціабельність, компромісність, конформізм; до додаткових шкал – внутрішній конфлікт та дисбаланс різноспрямованих тенденцій.

Рівень розвитку волювільної саморегуляції волейболістів високої кваліфікації вивчали за допомогою бланкової методики, яку розроблено за участю О. Г. Зверкова та Б. В. Ейдмана. Методика дає узагальнену оцінку індивідуального рівня розвитку волювільної саморегуляції, тобто здатність свідомо керувати своїми діями, станами і спонуканнями. До тесту введені три показники: волювільний самоконтроль, наполегливість та самовладання.

Отримані показники за кожною з методик проаналізовані для всієї групи волейболістів та окремо для чоловіків і жінок.

Статистичний аналіз проводився за допомогою програмного пакета Statistica 6.0 та Excel. Використані методи описової статистики. У зв'язку з тим, що дані відповідають закону нормального розподілу, був використаний критерій Стюдента.

Дослідження проводилися на базі кафедр біології спорту та спортивних ігор Національного університету фізичного виховання і спорту України, кафедр фізичного виховання та спортивного вдосконалення Національного технічного університету України «КПІ».

У них взяли участь гравці команди вищої ліги «Локомотив» м. Києва, члени збірних чоловічих і жіночих команд з волейболу НУФВСУ, НТУУ «КПІ», НАУ. Загальна кількість гравців була 67 осіб, з яких 39 чоловіків і 28 жінок віком 17–22 роки та кваліфікацією – I розряд, КМС і МС.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз результатів тесту кольорових виборів свідчить про те, що всі волейболісти високої кваліфікації демонструють оптимальний рівень актуального психічного стану (табл. 1). За основними показниками тесту (працездатність, втома, тривога) усі апробовані спортсмени демонструють середній рівень. Показники тесту ТКВ, які мають негативне забарвлення психічного стану спортсмена – відхилення від аутогенної норми та вегетативний коефіцієнт – також перебувають на середньому рівні. Вегетативний коефіцієнт характеризує певну перевагу впливів симпатичної (ерготропний тонус) або парасимпатичної (трофотропний тонус) вегетативної нервової системи. У нашому випадку показник вегетативного коефіцієнта становить 16,55 у.о. для всієї групи волейболістів, ч. – 17,21 у.о., ж – 15,64 у.о. (якщо індекс > 12, тонус оцінюється як ерготропний, якщо < 12 – трофотропний). Незначне переважання ерготропного тону відображає прагнення до витрат енергії, людина вирізняється бадьорістю, відсутністю втоми, здоровою активністю, готовністю до енерговитрат.

У результаті проведеного аналізу в «Тесті кольорових виборів» не виявлено достовірних відмінностей за показниками когнітивно-діяльнісних стилів для волейболістів, розділених за статевою ознакою.

Дані тестування кольорових виборів можна порівняти з наведеним нижче індивідуально-типологічним підходом, який узгоджується з концепцією цілісного багаторівневого розуміння особистості.

Таблиця 1

Актуальний психічний стан волейболістів високої кваліфікації

Тест кольорових виборів (за Люшером)	Значення показників								
	усі волейболісти (n=67)			чоловіки (n=39)			жінки (n=28)		
	\bar{x}	S	V%	\bar{x}	S	V%	\bar{x}	S	V%
Працездатність, у.о.	9,57	3,130	32,71	9,54	3,068	32,17	9,61	3,270	34,04
Втома, у.о.	2,46	1,995	81,01	2,18	1,805	82,80	2,86	2,206	77,22
Тривога, у.о.	2,21	2,538	114,9	2,13	2,285	107,3	2,32	2,894	124,7
Відхилення від аутогенної норми, у.о.	15,28	5,664	37,06	15,59	5,030	32,26	14,86	6,519	43,88
Ексцентричність, у.о.	8,46	2,930	34,62	8,74	2,844	32,53	8,07	3,054	37,84
Концентричність, у.о.	7,34	2,490	33,90	7,13	2,285	32,05	7,64	2,765	36,18
Вегетативний коефіцієнт, у.о.	16,55	5,220	31,54	17,21	5,064	29,43	15,64	5,390	34,46
Гетерономність, у.о.	6,09	2,360	38,75	5,92	2,264	38,22	6,32	2,510	39,71
Автономність, у.о.	9,57	2,148	22,45	9,95	2,164	21,75	9,04	2,045	22,64

Аналіз опитувальника ІТО+ за Л.М. Собчик виявив, що за показниками основних шкал вся група волейболістів демонструє середній рівень (екстраверсія, спонтанність, стійкість, ригідність, сенситивність, лабільність). Помірні значення відповідають впевненій тенденції до самоствердження, активної самореалізації, відстоювання своїх інтересів, розкутого самоствердження, прагнення до лідерства (табл. 2). За показниками інтроверсії і трижовності група має вищий за середній рівень.

**Індивідуально-типологічні особливості
особистості волейболістів високої кваліфікації**

Показники	ІТО+ (за Л. М. Собчик)								
	Значення показників								
	усі волейболісти (n=67)			чоловіки (n=39)			жінки (n=28)		
	\bar{x}	S	V%	\bar{x}	S	V%	\bar{x}	S	V%
Нещирість, у. о.	3,43	1,945	56,8	3,53	2,135	60,50	3,30	1,706	51,7
Атипічність відповідей, у. о.	5,16	3,625	70,2	4,97	3,810	76,65	5,41	3,434	63,5
Екстраверсія, у. о.	5,21	2,058	39,5	5,18	2,236	43,19	5,26	1,852	35,2
Спонтанність, у. о.	5,92	2,139	36,1	5,76	2,284	39,62	6,11	1,968	32,2
Стенічність, у. о.	6,26	2,228	35,6	6,71	2,223	33,15	5,70	2,145	37,6
Ригідність, у. о.	7,16	2,403	33,5	6,74	2,108	31,30	7,70	2,672	34,7
Інтроверсія, у. о.	5,62	2,531	45,0	5,62	2,796	49,78	5,63	2,204	39,1
Сезитивність, у. о.	6,70	2,216	33,1	5,85	1,861	31,79	7,78*	2,190	28,2
Тривожність, у. о.	5,80	2,535	43,7	4,62	2,146	46,48	7,30*	2,198	30,1
Лабільність, у. о.	6,67	1,814	27,2	6,59	1,617	24,54	6,78	2,063	30,4
Лезадаптація, у. о.	16,74	6,945	41,5	15,56	7,106	45,67	18,2*	6,565	36,0
Агресія, у. о.	14,97	7,409	49,5	13,76	7,050	51,22	16,5*	7,703	46,7
Депресія, у. о.	5,25	4,596	87,6	5,44	5,333	98,00	5,00	3,541	70,8
Лідерство, у. о.	20,80	5,621	27,0	21,47	5,738	26,72	19,96	5,460	27,3
Соціабельність, у. о.	21,43	5,220	24,4	21,41	5,400	25,22	21,44	5,086	23,7
Компромісність, у. о.	21,05	4,832	23,0	19,76	4,881	24,69	22,67*	4,332	19,1
Конформізм, у. о.	22,33	6,204	27,8	20,00	5,608	28,04	25,26*	5,735	22,7
Внутрішній конфлікт, у. о.	15,43	7,279	47,2	13,12	5,788	44,12	18,33*	8,000	43,6
Дисбаланс р/с тенденцій, у. о.	11,00	4,923	44,8	11,29	5,312	47,03	10,63	4,456	41,9

Примітка. * – відмінність статистично достовірна відносно до чоловіків на рівні $p < 0,01$.

Це означає, що в групі переважає незначна тривожність, недовірливість, боязкість, деяка схильність до страхів і панічних реакцій та превалює схильність до відходу у світ ідеалів, сором'язливість, замкнутість, соціальна пасивність. За контрольними показниками основної шкали визначений середній рівень нещирості відповідей та вищий за середній рівень за атипічністю відповідей. Тобто в групі превалює схильність до явної переваги одного варіанта відповіді перед іншими або вказує на випадковий, хаотичний характер реагування.

Серед дезадаптивних показників визначено високий рівень дезадаптації та рівень вищий за середній з агресії і депресії.

Синтетичні характеристики становлять собою синтез двох провідних тенденцій, які формують похідні властивості, що проявляються в соціальній активності індивіда. За цими показниками встановлено рівень від нижчого за середній до середнього рівня, що свідчить про збалансованість різноспрямованих властивостей та відображають стабільність і врівноваженість гармонічності особистості.

До додаткових шкал належать внутрішній конфлікт та дисбаланс різноспрямованих тенденцій. За цими показниками в групі волейболістів визначений середній рівень, що свідчить про наявність збалансованості полярних тенденцій та компенсованість деяких особистісних якостей протилежними за знаком.

У групах волейболістів, розділених за статевою ознакою, встановлено, що група жінок демонструє статистично достовірну відмінність за основними показниками сенситивності

і тривожності; синтетичними значеннями – компромісності та конформізму; додатковими шкалами – жінки мають вищі значення за показником внутрішнього конфлікту. Тобто наявна конфліктна різноспрямованість особистісних тенденцій.

Результати наших досліджень підтверджують дані Л. М. Собчик [7] щодо підвищених показників у групі жінок за сенситивністю, у комбінованих шкалах з лідерством, компромісністю та конформізмом. Тобто чоловіки демонструють більшу самодостатність, конфліктність та радикалізм. За шкалами, які оцінюють рівень поведінкової адаптації, достовірні відмінності визначено за шкалами дезадаптації та агресії (вище у жінок).

Аналіз табл. 3 свідчить про те, що за всіма показниками анкети оцінювання вольового самоконтролю вся група волейболістів високої кваліфікації демонструє середні значення.

Таблиця 3

Рівень розвитку вольової саморегуляції волейболістів високої кваліфікації

ВСК (за О. Г. Зверковим)	Значення показників								
	усі волейболісти (n=67)			чоловіки (n=39)			жінки (n=28)		
	\bar{x}	S	V%	\bar{x}	S	V%	\bar{x}	S	V%
Вольовий самоконтроль, у. о.	14,52	3,691	25,4	14,29	3,34	23,4	14,81	4,133	27,9
Наполегливість, у. о.	10,03	3,152	31,4	9,56	2,98	31,1	10,63	3,318	31,2
Самовладання, у. о.	7,57	2,109	27,8	7,53	2,08	27,6	7,63	2,186	28,7

Високі значення вольового самоконтролю характерні для осіб емоційно зрілих, активних, незалежних, самостійних. Їх вирізняє спокій, упевненість у собі, відповідальність, розвинене почуття обов'язку. Низькі значення спостерігаються в осіб чутливих, вразливих, невпевнених у собі. Загальний фон активності знижений, їм властива імпульсивність і нестійкість намірів. Це може бути пов'язано як з незрілістю, так і з вираженою витонченістю натури.

Шкала «наполегливість» характеризує силу намірів людини, її прагнення до завершення розпочатої справи. На позитивному полюсі – діяльні, працездатні люди, які активно прагнуть до виконання запланованого, їх мобілізують перепони, не відволікають альтернативи і спокуси. Низькі значення свідчать про підвищену лабільність, невпевненість, імпульсивність, які можуть проявлятися в непослідовності і розкиданості поведінки. Знижений фон активності і працездатності компенсується підвищеною чутливістю, гнучкістю, винахідливістю.

Високі значення за шкалою «самовладання» спостерігається в осіб емоційно стійких, які добре володіють собою в різних ситуаціях. Їм властивий внутрішній спокій, упевненість у собі, відсутність страху перед невідомим, готовність до сприйняття нового, тенденції до новаторства і радикалізму. На негативному полюсі цієї шкали – спонтанність, імпульсивність у поєднанні з уразливістю, консерватизмом, перевагою традиційних поглядів. Таке поєднання захищає людину від інтенсивних переживань і внутрішніх конфліктів, сприяє внутрішній розкутості і переважанню спокійного емоційного стану.

У групах волейболістів, розділених за статевою ознакою, встановлено, що група жінок демонструє статистично недостовірну відмінність за всіма показниками тестування вольового самоконтролю. Жінки демонструють середній рівень, чоловіки – рівень нижчий за середній, тобто жінки більш наполегливі, демонструють більше самовладання та вольовий самоконтроль.

Висновки:

1. Усі волейболісти високої кваліфікації демонструють оптимальний рівень актуального психічного стану; для волейболістів, розділених за статевою ознакою, не виявлено достовірних відмінностей за показниками когнітивно-діяльнісних стилів.

2. За показниками основних шкал ІТО+ вся група волейболістів демонструє середній рівень; за контрольними показниками основної шкали визначений середній рівень нещирості відповідей та рівень вищий за середній по атипічністю відповідей; збалансованість синтетичних характеристик відображають стабільність і врівноваженість гармонічності особистості; аналіз показників у групах, розділених за статевою ознакою, підтверджує дані літературних джерел.

3. За всіма показниками анкети оцінювання вольового самоконтролю група волейболістів високої кваліфікації демонструє середні значення; група жінок демонструє статистично недостовірну відмінність за всіма показниками тестування ВСК.

У програму подальших досліджень уведено вивчення індивідуально-типологічних особливостей волейболістів з урахуванням віку та кваліфікаційних відмінностей.

Список літератури

1. Воронова В. І. Психологія спорту: навч. посібник / В. І. Воронова – Київ : Олімпійська література, 2007. – 298 с.

2. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от психологических свойств нервной системы / Е. А. Климов. – Казань. 1969. – 384 с.

3. Коробейніков Г. Особливості сприйняття та переробки зорової інформації у боксерів із різним стилем ведення поєдинку / Г. Коробейніков, Л. Коробейнікова, В. Аксютін // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 7. – С. 41–45.

4. Коробейнікова Л. Г. Детермінанта психофізіологічного стану у спортсменів високої кваліфікації з різними емоційними характеристиками // Л. Г. Коробейнікова // Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. вих. і спорту. – 2011. – № 4. – С. 94–98.

5. Лизогуб В. С. Індивідуальні психофізіологічні особливості людини та професійна діяльність / В. С. Лизогуб // Фізіол. журн. – 2010. – Т. 56, № 1. – С. 148–151.

6. Макаренко М. В. Онтогенез психофізіологічних функцій людини / М. В. Макаренко, В. С. Лизогуб. – Черкаси, Вертикаль. – 2011. – 256 с.

7. Мерлин В. С. Психология индивидуальности: избранные труды / Вольф Соломонович Мерлин : [под ред. Е. А. Климова]. – Москва : МПСИ, 2005. – 544 с.

8. Практикум по психологии здоровья / под. ред. Г. С. Никифорова. – Санкт-Петербург : Питер, 2005. – 351 с. : ил. – (Серия «Практикум по психологии»).

9. Собчик Л. Н. Введение в психологию индивидуальности / Л. Н. Собчик. – Москва : ИПП, 1997. – 480 с.

10. Тучашвили И. Ш. Формирование, совершенствование и проявление индивидуального стиля игровой деятельности : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Игорь Шотович Тучашвили. – Москва, 1999. – 346 с.

11. Физическая культура в системе личностного и индивидуального развития : сб. науч. тр. – Омск : СибАДИ, 2014. – 240 с.

12. Хрусталеv Г. А. Определение генетической предрасположенности спортсменов к игровым видам спорта к достижению высоких спортивных результатов / Г. А. Хрусталеv, В. В. Маринич // Теория и практика физической культуры. – 2011. – № 10. – С. 56.

**ИНДИВИДУАЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ
ОСОБЕННОСТИ ВОЛЕЙБОЛИСТОВ
ВЫСОКОЙ КВАЛИФИКАЦИИ****Диана МИЩУК, Александр ЧЕРЕВИЧКО**

*Национальный технический университет
Украины «КПИ» им. Игоря Сикорского,
г. Киев, Украина,
e-mail: diana.mischuk9@gmail.com*

Аннотация. *Цель:* изучить особенности индивидуально-типологического стиля волейболистов высокой квалификации. *Методы исследования:* теоретический анализ и обобщение данных научной и методической литературы, бланковые методики аппаратно-программного компьютерного комплекса «Мультисихометр-05». В исследовании приняли участие игроки команды высшей лиги «Локомотив» г. Киева, члены сборных мужских и женских команд по волейболу НУФВСУ, НТУУ «КПИ», НАУ. Всего 67 волейболистов (39 мужчин и 28 женщин) в возрасте от 17 до 22 лет, с квалификацией I взрослый, КМС, МС. *Результаты:* показано, что волейболисты демонстрируют оптимальный уровень актуального психического состояния, стабильность и уравновешенность гармоничности личности и по всем показателям анкеты оценки волевого самоконтроля вся группа волейболистов высокой квалификации демонстрирует средние значения.

Ключевые слова: волейбол, индивидуально-типологические особенности, волевой самоконтроль, актуальное психическое состояние.

**INDIVIDUALLY-TYOLOGICAL
FEATURES OF VOLLEYBALL PLAYERS
OF HIGH QUALIFICATION****Diana MISCHUK,
Alexander CHEREVYCHKO**

*National technical university of Ukraine "KPI",
Kiev, Ukraine,
e-mail: diana.mischuk9@gmail.com*

Abstract: *Objective:* To study the characteristics of individually-typological style of highly skilled volleyball players. *Materials and methods:* theoretical analysis and data generalization of scientific and methodical literature, blank techniques of computer hardware and software "Multi-psihometr-05" complex. The study involved "Lokomotive" Kyiv premier league players, members of the male and female NUFVSU, NTU "KPI", NAU volleyball teams. The study was conducted on 67 volleyball players, males and females, 17 to 22 age group, first adult category, candidate Masters of sports, Masters of sports. *Results:* It was shown that volleyball players show the optimal level of actual mental condition, stability and harmonic balance of the individual, whereas according to all indicators of voluntary self-assessment questionnaire the whole group of highly qualified volleyball players showed average values.

Keywords: volleyball, individually-typological characteristics, volitional self-control, current mental state.

References

1. Voronova V.I. *Psykholohiya sportu : navch. posibnyk [Sports Psychology: Training manual]*. Kyiv : Olimpiys'ka literatura, 2007. 298 s. *(in Ukrainian)*
2. Klymov E.A. *Yndyvydual'nyy styl' deyatel'nosti v zavysymosti ot psykholohycheskykh svoystv nervnoy systemy [Individual activities style depending on psychological properties of nervous system]*. Kazan'. 1969. 384 s. *(in Russian)*
3. Korobeynikov H., Korobeynikova L., Aksyutin V. *Osoblyvosti spryynyattya ta pererobky zorovoyi informatsiyi u bokseriv iz riznym stylem vedennya poyedynku [Features of perception and processing of visual information in boxers with different style of match]* // *Pedahohika, psykholohiya ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannya i sportu*. 2011. #7. S. 41–45. *(in Ukrainian)*
4. Korobeynikova L. H. *Determinanta psykhofiziolohichnoho stanu u sport·smeniv vysokoyi kvalifikatsiyi z riznymy emotsiynymy kharakterystykamy [Determinant psychophysiological state of sportsmen of high qualification with different emotional characteristics]* // *Pedahohika, psykholohiya ta medyko-biol. problemy fiz. vykh. i sportu*. 2011. # 4. S. 94–98. *(in Ukrainian)*
5. Lyzohub V.S. *Indyvidual'ni psykhofiziolohichni osoblyvosti lyudyny ta profesiyna diyal'nist' [Individual human psychophysiological characteristics and professional activities]* // *Fiziol. zhurn*. 2010. T.56, № .1. S. 148–151. *(in Ukrainian)*
6. Makarenko M. V., Lyzohub V.S. *Ontohenez psykhofiziolohichnykh funktsiy lyudyny [Ontogenesis of human psychophysiological functions]*. Cherkasy, Vertykal', 2011. 256 s. *(in Ukrainian)*
7. Merlyn V.S. *Psykholohyya yndyvydual'nosti: yzbrannyye trudy [Individual psychology: selected works]* : [pod red. E.A. Klymova]. Moskva : MPSY, 2005. 544 s. *(in Russian)*
8. *Praktykum po psykholohyyi zdorov'ya [Workshop on Health Psychology]* / pod. red. H. S. Nykyforova. Sankt-Peterburg: Pyter, 2005. 351 s. : yl. (Seryya «Praktykum po psykholohyyi»). *(in Russian)*
9. Sobchik L. N. *Vvedenye v psykholohyyu yndyvydual'nosti [Introduction to the individual psychology]*. Moskva : YPP, 1997. 480 s. *(in Russian)*
10. Tuchashvyly Y. Sh. *Formyrovanye, sovershenstvovanye y proyavlenye yndyvydual'noho styla yhrovoy deyatel'nosti [Development, improvement and expression of individual game activity style]* : Dys. ... dok. ped. nauk : 13.00.04. Moskva, 1999. 346 c. *(in Russian)*
11. *Fyzycheskaya kul'tura v systeme lychnostnoho y yndyvydual'noho razvytya [Physical culture in the system of personal and individual development]* : sbornyk nauchnykh trudov. Omsk : SybADY, 2014. 240 s. *(in Russian)*
12. Khrustalev H.A., Marynych V.V. *Opredelenye henetycheskoy predraspolozhennosti sportsmenov yhrovykh vydov sporta k dostyzenyyu vysokyykh sportyvnykh rezul'tatov [Determination of the genetic predisposition of team sports athletes to achieve high sports results]* // *Teoryya y praktyka fyzycheskoy kul'tury*. 2011. N 10. S. 56. *(in Russian)*

Стаття надійшла до редколегії 5.11.2016

Прийнята до друку 17.11.2016

Підписана до друку 30.12.2016